Vaktaalrubriek

'n Afkortpraktyk vir Afrikaanse Vakterme

D.F. Louw

Inligtings- en Navorsingsdienste, WNNR, Pretoria

N.V. Vlok

Taaldiens, SABS, Pretoria

In sy *Versamelde Werke* het wyle C.J. Langenhoven 'n paar dekades gelede al gekla oor hoe mense hul skryfwoorde deur afkortings vermink. 'n Mens wonder wat hy sou gesê het as hy vandag geleef het. Sy oordeel was toe dat die rede vir die baie afkortings miskien is dat mense elders so baie woorde gebruik om so min te sê dat hulle nou skielik op 'n paar plekkies spaarsaam wil wees. In alle billikheid kan 'n mens dit darem nie van die meeste natuurwetenskaplikes se skryfwerk sê nie, want redakteurs dring voortdurend op bondigheid aan. Dit is sekerlik ook nie net luiheid wat daartoe gelei het dat die chemikus liever *DDT* skryf as *dichloordifenieltrichlooretaan* nie, of dat die fisikus soms *beheerde silikongelykrichter* tot *BSG* afkort. In plaas van *Suid-Afrikaanse Steenkool-, Olie- en Gaskorporasie* is dit tog ook baie eenvoudiger om *SASOL* te skryf (of *Sasol* – maar hieroor later meer).

Kyk 'n mens na bekende afkortings op die gebied van die natuurwetenskappe, blyk dit dat alternatiewe skryfvorms dikwels voorkom en dat verskillende persone of instansies soms heeltemal verskillende stelsels toepas. So word *WS* en *ws.* vir *wisselstroom* gebruik; sommige wetenskaplikes skryf *KMR* as afkorting vir *kernmagnetiese resonansie*, terwyl ander *k.m.r.* of *kmr* skryf, en enkeles selfs *NMR* (die afkorting van die Engelse ekwivalent *nuclear magnetic resonance*) verkies omdat hulle dit as 'internasionaal herkenbaar' beskou.

Selfs die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns (hierna kortweg die Akademie genoem) se Taalkommissie het nie mooi raad gewee met die afkortpraktyk toe hy in 1968 laas die *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls* (AWS) gepubliseer het nie. Die samestellers skryf in die inleiding tot hul Lys van Afkortings dat konsekwentheid nie altyd bereikbaar is nie en dat hulle ook nie 'n poging aangewend het om reëls vir die afkorting van woorde neer te lê nie. Die Taalkommissie het toe reeds gekonstateer dat daar by allerlei vertakings van die natuurwetenskappe seker internasionale neigings is, onder andere om punte en koppeltekens by afkortings weg te laat.

Oor die afgelope anderhalwe dekade of twee was daar 'n skouspelagtige uitbouing van die vakterminologie in Afrikaans, en die afkortings het eweneens vermenigvuldig. Dit was dus hoog tyd dat aandag geskenk moes word aan 'n algemeen aanneembare stelsel vir die afkort van vakterme in Afrikaans om verwarring, en later 'n chaos, te voorkom.

Die Suid-Afrikaanse Buro vir Standaarde (SABS) het die inisiatief geneem deur verteenwoordigers van bykans 'n dosyn van die grootste gebruikers/skeppers van natuurwetenskaplike en tegnologiese vakterme in Afrikaans vir oorlegpleging saam te roep. Die betrokke organisasies is die Poskantoor-taalburo, die WNNR, die Suid-Afrikaanse Weermag, die Vaktaalburo van die Departement van Nasionale Opvoeding, die Suid-Afrikaanse Vervoerdienste, Yskor, Evkom, Kernkor, Krygkor en die Terminologievereniging van Suid-Afrika. Eerstens wou die SABS vasstel of daar reeds by dié verskeidenheid organisasies 'n omlýnde stelsel (of stelsels) vir die skryf van afkortings ontwikkel is, en tweedens of dit moontlik sou wees om uit hul desnoods verskillende praktyke 'n eenvormige stelsel te distilleer wat ook in breër kring – dus vir ander gebiede as die verteenwoordigde natuurwetenskappe – aanvaarbaar kan wees. Die verteenwoordigers van die genoemde organisasies het aan die einde van hul beraadslaging onder voorsitterskap van mnr N.V. Vlok, Hoof van die SABS se Taaldiensafdeling, 'n gesamentlike verslag en aanbevelings aan die Akademie se Taalkommissie gestuur vir oorweging by die saamstel van die volgende uitgawe van die AWS.

Dit is nie prakties doenlik om hier uitvoerig op die komitee se voorlegging in te gaan nie, maar die belangrikste aanbevelings kan vir algemene kennisname en inligting uitgelig word. In enkele gevalle het van die lede aanvanklik namens hul organisasies allerlei variasies wat by hulle in gebruik is, voorgestaan. Uiteindelik is egter tog 'n omvattende, billike en deeglik gemotiveerde konsep deur almal aanvaar. Die volgende samevatting skets die probleme waarmee die SABS-komitee geworstel het en die oplossings wat voorgestel is.

Uitgangspunt by die afleiding van afkortings

Daar is in die eerste plek saamgestem oor die belangrike grondbeginsel dat die Afrikaanse ekwivalent van 'n term as uitgangspunt moet dien by die afleiding van 'n afkorting, behalwe in gevalle waar bepaalde konvensies (in breër kring) gevestig is en om geldige redes gehandhaaf behoort te word. Die komitee het hier byvoorbeeld aandag geskenk aan werklik internasionaal aanvaarde akronieme (letterafkortings wat as woorde uitgespreek word) soos *radar* en *sonar* – wat dikwels nie eens as afkortings herken word nie – en aan die internasionale afkortings vir chemiese

verbinding (soos *DNA* vir *deoksirobonukleïensuur* en *Cys* vir *sistien*).

In die motivering van sy beginselstandpunt het die komitee daarop gewys dat Afrikaans as wetenskaptaal in 'n oorlewingsstryd teen 'n wêreldtaal, Engels, gewikkel is. Die Afrikanerwetenskaplike bedien hom in sy kommunikasie met andertalige kollegas dikwels van Engels, maar by mondelinge of skriftelike kommunikasie in Afrikaans is daar nie regverdiging vir die gebruik van allerlei terme en afkortings in ander tale nie.

Afrikaans moet in sy volle ontplooiing as wetenskaptaal nie deur allerlei vorms van laksheid of oortoeskietlikheid gekortwiek word nie. Die komitee het onder andere aandag geskenk aan die dikwels ongefundeerde siening van sommige natuurwetenskaplikes dat bepaalde afkortings kwansuis internasionaal sou wees, terwyl dié vorms hoogstens in 'n paar Wes-Europese tale gebruiklik is. Meestal is die sogenaamde 'internasionale' afkortings bloot die Engelse vorms wat dalk ook in Nederlands, Duits en Frans ingang gevind het. 'n Mens kan jou wel afvra wat in daardie tale sou gebeur het as die volledige terme van Sweedse, Russiese of Japannese oorsprong was.

As *ASO* as afkorting van *analoog-syferomsetter* geskryf word, is dit tog vreemd indien *kookwaterre-aktor* met *BWR* afgekort word. In Engels is laasgenoemde natuurlik die afkorting van *boiling water reactor* en dan is *BWR* heeltemal op sy plek. In die rekenkunde is die afkorting *KGW* vir *kleinste gemene veelvoud* alom bekend, maar waarom wil party mense *wortel van die gemiddelde kwadraat* dan nie met *WGK* afkort nie maar agter Engels aan *RMS* (van *root mean square*) skryf? Waarom sal ons tevrede wees met *SAWKAN* as afkorting vir die *Suid-Afrikaanse Wetenskaplike Komitee vir Antarktiese Navorsing*, maar *SCAR* wil skryf vir die *Wetenskaplike Komitee vir Antarktiese Navorsing* omdat dit in Engels die *Scientific Committee on Antarctic Research* genoem word? Waarom praat ons voluit van die *Internasionale Raad van Wetenskaplike Unies*, maar skryf daarvoor die (Engelse) afkorting *ICSU*? Eweneens hoef ons tog ook nie die *Internasionale Unie van Suiwer en Toegepaste Fisika* tot *IUPAP* eerder as *IUSTF* af te kort nie. Onder rekenaarwetenskaplikes is dit die erkende gebruik dat *neither-nor operation* in Afrikaans vertaal word met *nòg-nòg-bewerking*, *erasable store* met *uitwisbare geheue* en *read-only memory* met *leesgeheue*. By die oorsit van *EPROM* (die akroniem vir *Erasable Programmable Read-Only Memory*) in Afrikaans is daar egter heelwat weerstand teen die voorgestelde gebruik van *UPLG* (vir *Uitwisbare Programmeerbare Leesgeheue*) of anders *WIPLAG* (vir *Wisbare Programmeerbare Leesalleen-geheue*) soos Dodds dit onlangs in die *Rekenaarwoordeboek* opgeneem het en sommiges dring daarop aan dat *EPROM* steeds gebruik moet word omdat dit dan 'internasionaal' sou wees.

Dit is natuurlik 'n groot verleiding om in Afrikaans slaafs agter Engelse akronieme aan te loop. 'n Mens kry dikwels die indruk dat daar veral in die *VSA*, maar net so ook in ander dele van die Engels-

sprekende wêreld, heelwat aandag en vindingrykheid daaraan bestee word om 'n verbinding, proses, toestel of organisasie 'n naam te gee waarvan die letterafkorting 'n akroniem sal wees, of om kunsmatig 'n akroniem uit die vol vorm te 'vervaardig'. Soms gaan dit maar moeilik om die kloutjie by die oor te kry, soos by *BICINE* vir *bis(hydroxyethyl)glycine*, *ELISA* vir *enzyme-linked immunosorbent blocking agent*, *ELOX* vir *electrical spark erosion* en *BUWEPS* vir *Bureau of Naval Weapons*.

Die *SABS*-komitee het wel aanbeveel dat name met beperkte bekendheid, d.w.s. dié wat gewoonlik slegs in 'n enkele ander taal (nie Engels nie) voorkom, saam met hul afkortings in daardie taal, in Afrikaans toegelaat word. Dit geld byvoorbeeld *COPANT*, uit Spaans, wat die afkorting is van *Comisión Pan-americana de Normas Técnicas*. Dit is trouens gebruiklik om in sulke gevalle die afkorting tussen hakies na die vol vorm te skryf waar dit die eerste keer in 'n teks voorkom.

Hoofletters by afkortings

Die natuurwetenskaplike is daaraan gewoond om hoofletters – soms saam met kleinletters – by afkortings te gebruik. Hier dink 'n mens veral aan die simbole vir chemiese elemente (soos H, S, He en Sn) en SI-eenhede wat van eiename afgelei is (soos V, A, Hz en Wb).

Die komitee het aanbeveel dat sterk voorkeur gegee word aan die gebruik van hoofletters by al die bogenoemde tipes afkortings (behalwe waar die konvensie kleinletters daarmee saam voorskryf soos in die voorbeelde hierbo), asook by die afkorting van die name van prosesse (soos *FM* vir *frekwensiemodulasie*), apparate (*MSB* vir *miniaturstroombreker*), komponente (soos *U-balk* en *Y-vertakking*), materiale (soos *SS* vir *sagtestaal*) en veranderlikes (soos *RH* vir *relatiewe humiditeit*). Hierdie reël geld veral waar die vol term uit meer as een woord – los of vas geskryf – bestaan. Ander voorbeelde in hierdie groep is *BHF* (vir *baie hoë frekwensie*), *EMK* (vir *elektromotoriese krag*) en *GG* (vir *gelykgolf*).

Waar 'n verlede deelwoord in 'n term voorkom, word die voorvoegsel ge-verkieslik by die vorming van die afkorting geïgnoreer, bv. in *KBPE* (vir *kruisgebinde poliëtileen*). Daar word egter wel *GKTV* vir *geslotekringtelevisie* geskryf (en nie *SKTV* nie) omdat die term nie met die stamwerkwoord *sluit* gevorm kan word nie.

Die meervoudsvorm van hoofletterafkortings word volgens die komitee se opname gewoonlik met behulp van 'n afkappingsteken gevolg deur kleinletter-s gevorm, byvoorbeeld *EKG's*, maar indien die slotletter van die afkorting s of x is, word 'n kleinletter-e vir die meervoud bygevoeg.

Dit is gebruiklik om die letterafkortings van stelselname (soos *SI* en *DIN*) met hoofletters te skryf. Dit geld ook organisasies se name (soos *SABS* en *WNNR*) waar die afkorting nie 'n akroniem is nie (dus nie as 'n woord uitgespreek word nie). Sommige letterafkortings moet eintlik as basterakronieme beskou word, byvoorbeeld die eerder genoemde

SAWKAN waarvan die eerste drie letters meestal uitgespel word en slegs die *KAN*-deel 'n egte akroniem is. Sulke vorms word deur die komitee as letterafkortings beskou en deurgaans met hoofletters geskryf. (Die AWS gee ons die keuse om punte by dié soort afkorting te gebruik of weg te laat en in die natuurwetenskappe het dit al gebruiklik geword om in sulke gevalle heeltemal sonder die beslommernis van punte klaar te kom. Hieroor later meer onder 'Weglating van punte by afkortings').

Die komitee het volledigheidshalwe ook aandag geskenk aan egte akronieme wat bestaan uit die eerste letters van die aanvangskomponente van die naam gevolg deur 'n sillabiese afkorting ('n lettergreep) van die laaste komponent, byvoorbeeld *EVKOM/Evkom* (van *Elektrisiteitsvoorsieningskommissie*). Daar is ook akronieme wat voluit uit sillabiese afkortings saamgestel is, byvoorbeeld *KRYGKOR/Krygkor* (van *Krygstuigkorporasie*). Die komitee het die mening uitgespreek dat sulke akronieme verkieslik met 'n aanvangshoofletter en daarna kleinletters (sonder punte) geskryf moet word; dus *Evkom* en *Krygkor*.

Kleinletters

Volgens die SI-stelsel word die simbole vir heelparty eenhede met kleinletters geskryf, byvoorbeeld g, mg, m, mm, mol en ns. Ook in die wiskunde is dit gebruiklik om *cosinus* met *cos* af te kort en groothede met *x* en *y* weer te gee. Die konvensie skryf dus hier bepaalde gebruike voor en die natuurwetenskaplikes is daarmee bekend. Wat gewone terme betref, is die gebruik van kleinletters ook redelik gevestig soos by afkortings bestaande uit die opeenvolgende (gewoonlik) twee of drie inleidende letters van 'n enkelwoord, wat dus in wese verkorte woorde vorm, byvoorbeeld *abs. temp.* (vir *absolute temperatuur*), *fig.* (vir *figuur*), *instr.* (vir *instrument*), *maks.* (vir *maksimum*) en *eksp.* (vir *eksperiment*). Die komitee aanvaar hierdie afkortingswyses, maar die voorgestelde weglating van punte by die laasgenoemde groep word laer af bespreek.

Die komitee beveel aan dat die meervoudsvorm van kleinletterafkortings wat op 'n konsonant eindig deur die toevoeging van die uitgang *e* of *s* gevorm word na gelang van die vol vorm se meervoudsuitgang. Punte word dan nie gebruik nie en ons kry *ills* (vir *illustrasies*) en *ekspe* (vir *eksperimente*). Indien die afkortings op *e*, *i*, *o*, of *u* of 'n beklemtoonde *a* eindig, word die meervoud gevorm deur byvoeging van 'n afkappingsteken gevolg deur *s* (byvoorbeeld *akku's*), en sonder 'n punt aan die einde van die afkorting. Vreemde meervoudsvorme soos *maksima* word afgekort tot *maksa*, en *paginae* tot *pp* soos in die AWS aangegee word, maar die verafrikaanse vorms *makss* (vir *maksimums*) en *ble* (vir *bladsye*) word ook aanvaar.

Weglating van punte by afkortings

Die Akademie se Taalkommissie het in die 1968-uitgawe van die AWS gewys op die internasionale neiging, onder andere in allerlei vertakings van die natuurwetenskappe, om afkortings met hoof- en/of

kleinletters sonder punte te skryf. Daar is toe reeds besluit dat hierdie internasionale gebruik toegepas sal word by alle nuwe afkortings van dié aard wat in die AWS opgeneem gaan word.

Die komitee het hom eenparig ten gunste van die konsekwente toepassing van hierdie beleid uitgespreek, behalwe waar die weglating van 'n punt tot misverstand kan lei (byvoorbeeld wanneer *II* – vir *laaslede* – sonder 'n punt as die syfer *elf* aangesien kan word). Die konvensiegebonde skryfwyse vir chemiese simbole en metrieke eenhede is in elk geval sonder punte. Algemeen gesproke, het die komitee geoordeel dat die gebruik van punte by afkortings eintlik net 'n beslommernis is en niks (of weinig) tot groter duidelikheid bydra nie.

Koppeltekens by afkortings

Die komitee het die volgende aanbevelings gedoen oor die weglating of gebruik van koppeltekens by verskillende tipes afkortings:

- By letterafkortings van terme of uitdrukkings waarin koppeltekens voorkom, word die koppelteken(s) weggelaat, byvoorbeeld *VOL* (vir *vuurvastheid-onder-las*) en *AAR* vir (*alkali-aggregaat-reaksie*).
- Afkortings van terme in verbinding met vol vorms kry koppeltekens, soos by *WS-motor* (vir *wisselstroommotor*) en *KOL-vliegtuig* (vir *kort-opstyg-en-landingvliegtuig*).
- Koppeltekens word behou by afkortings waar die weglating daarvan onduidelikheid of onverstaanbaarheid tot gevolg sou hê, byvoorbeeld by *Cu-Zn-legering* (waar die chemiese simbole gebruik word) en by *WS-WGK-spanning* (vir *wisselstroom + wortel-van-gemiddelde-kwadraat + spanning*).

Die solidus by afkortings

Die gebruik van die solidus (skuinsstreep) is veral onder natuurwetenskaplikes goed bekend as teken om numeriese verhoudings aan te dui en derhalwe die betekenis van *per* of *tot* weer te gee, soos by *km/h*, *omw/min*, *dele/milj*, *brandstof/lugverhouding* ('n mengverhouding) en *spanning/vervormingkromme* of *spanning/vervorming-kromme*.

Die komitee het hom met hierdie gebruik vereenselwig, asook met gevalle waar die solidus die begrip *en/of* weergee, byvoorbeeld by *GS/WS-ontvanger* (vir *gelykstroom- en/of wisselstroomontvanger*).

Ten slotte word weer daarop gewys dat die voorgaande uiteensetting die SABS-komitee se voorstelle en aanbevelings aan die Akademie se Taalkommissie verteenwoordig. Dit kan beskou word as 'n konsensusdistillaat van gebruike wat oorwegend onder Afrikaanssprekende en -skrywende natuurwetenskaplikes en tegnoloë gevestig geraak het of anders algemeen aanvaarbaar geag word. Die Taalkommissie se optrede word met belangstelling afgewag deur die instansies wat by die komitee se beraadslaging betrokke was, maar vanselfsprekend het 'n baie groter kring daarby belang.